

AFƏT ŞAHBAZOVA*

Mail: afetsahbazova0@gmail.com

Bakı, Ak. H.Əliyev küçəsi, 135 A, AZ1110 Bakı Avrasiya Universiteti

İNSTİTUSİYALARIN EFFEKTİVLİYİNİ QIYMƏTLƏNDİRƏRKƏN İNFLYASIYA VƏ RİSKİN NƏZƏRƏ ALINMASI

Açar sözlər: İnvestisiya, effektivlik, qiymətləndirmə, inflyasiya, risk.

Giriş

Tədqiqatın əsas məqsədi investisiyaların effektivliyini qiymətləndirərkən inflyasiya və riskin nəzərə alınmasına yönəlmişdir. Tədqiqat işi məntiqi, sistemli yanaşma və induksiya-deduksiya kimi tədqiqat metodları əsasında yerinə yetirilmişdir. Tədqiqatda müasir zamanda təşkilatın uçot siyasətinin auditi sistemləşdirilərək kompleks şəkildə təhlil araşdırılmışdır. Həmçinin tədqiqatda müasir zamanda investisiyaların effektivliyini qiymətləndirərkən inflyasiya və riskin nəzərə alınmasının müasir vəziyyət analiz edilmişdir.

Layihələrin təhlilinə təsir edən ən mühüm göstəricilərdən biri də son vaxtlar həyatımızın sadəcə olaraq tətbiq olunmaz atributuna çevrilən inflyasiyadır. İnflyasiya iqtisadiyyatda və ya müəyyən resurs, məhsul, xidmət və ya əmək növü üzrə qiymətlərin ümumi (orta) səviyyəsinin artmasıdır. Müasir zamanda şübhə yoxdur ki, hətta gözlənilən inflyasiya demək olar ki, bütün iqtisadi agentlərin çəkməli olduğu ciddi xərclərə səbəb olur. İnflyasiya dərəcələrinin qeyri-sabitliyi əlavə inflyasiya riski ilə əlaqələndirilir və buna görə də riskdən çəkinən bütün subyektlərin maraqlarına böyük ölçüdə təsir göstərir. Gözlənilməz inflyasiya ilə vəziyyət daha acınacaqlıdır: inflyasiya dərəcələri ildən-ilə əhəmiyyətli dərəcədə dəyişir. İnflyasiya prosesləri investisiyaların faktiki səmərəliliyinə təsir göstərir, ona görə də investisiya layihələrinin təhlili və seçilməsi zamanı inflyasiya amili nəzərə alınmalıdır. Bu, yüksək inflyasiya və qiymətlərdə ciddi struktur dəyişiklikləri ilə xarakterizə olunan iqtisadi vəziyyət olan ölkəmizdə xüsusilə doğrudur.

Tədqiqat daxilində müasir zamanda investisiyaların effektivliyini qiymətləndirərkən inflyasiya və riskin nəzərə alınması təhlil edilmişdir. Onun özünəməxsus xüsusiyyətləri tədqiq edilmiş, həmçinin bu sistemdən istifadə müəyyən olunaraq bu sistemin tətbiqinin verə biləcəyi səmərələr qeyd edilib. Tədqiqatın məhdudiyyətləri daha geniş praktik informasiya tələb etməsidir.

ƏSAS HİSSƏ

Qeyri-müəyyənlik və risk hər hansı bir şirkətin investisiya fəaliyyətinin ayrılmaz tərkib hissəsidir. Real investisiya layihəsinin riski layihənin həyata keçirilməsi zamanı onun təxmin edilən təsirinin azalmasına səbəb ola biləcək mənfi hadisələrin baş vermə ehtimalıdır [1, s.12]. Bunu nəzərə alaraq, investisiya layihələrinin effektivliyinin əsas göstəricilər əsasında hesablanması bu gün kifayət deyil və investisiya layihələrinin effektivliyinin qiymətləndirilməsində risk

faktorlarının və qeyri-müəyyənliyin nəzərə alınması investisiya təhlilində ən mühüm addımdır [2, s.193].

Risk və qeyri-müəyyənliyi nəzərə almağın bir çox yolu var, bunlar arasında:

- risk üçün uçot dərəcəsinin tənzimlənməsi üsulu;
- etibarlı ekvivalentlər metodu;
- risklərin qiymətləndirilməsinin simulyasiya modeli;
- zərərsizlik nöqtəsi əsasında davamlılığın müəyyən edilməsi;
- layihənin həssaslığının təhlili;
- ssenari üsulu;

Fikrimizcə, layihələri qiymətləndirərkən risk faktorlarını və qeyri-müəyyənliyi tam nəzərə almağa imkan verəcəkdir. Birinci üsul riski tənzimləyən diskont dərəcəsi metodudur.

Bu, endirim dərəcəsinə təyin etməyin klassik üsuludur. Metodun əsas ideyası risksiz hesab edilən və ya minimum məqbul risk dərəcəsi ilə müəyyən bir baza dərəcəsinə riskə uyğunlaşdırmaqdır. Yəni, risksiz tarifə layihə ilə bağlı risk üçün mükafat əlavə edilir. Metodun alqoritmi aşağıdakı kimidir: birincisi, verilmiş layihə üzrə risksiz dərəcəyə uyğun gələn ilkin uçot dərəcəsi müəyyən edilir [3, s.13].

Risk mükafatı ekspert metodu, normativ metod, kumulyativ metod, həmçinin CAPM modelindən istifadə etməklə müəyyən edilə bilər. Sonra, investisiya layihəsinin effektivliyinin göstəricilərindən biri, məsələn, NPV, risk mükafatını nəzərə alan yeni uçot dərəcəsi ilə hesablanır. NPV müsbət olarsa, layihə qəbul edilməlidir. Fikrimizcə, səmərəliliyin qiymətləndirilməsi zamanı riskin nəzərə alınmasının bu üsulundan, o cümlədən digər risklərin uçotu metodlarının tətbiqi zamanı həmişə istifadə edilməlidir, çünki uçot dərəcəsi qiymətləndirmənin nəticələrinə təsir edən əsas amildir [4, s.143]. Təbii ki, risksiz dərəcəyə layihənin riski üçün müvafiq mükafat əlavə edilməlidir, əks halda, əldə edilmiş minimum məqbul fəaliyyət göstəriciləri olduqda, layihənin həyata keçirilməsinin məqsədəuyğunluğu barədə qərar qəbul etmək praktiki olaraq mümkün olmayacaqdır.

İnvestisiya layihəsinin effektivliyini qiymətləndirərkən risk faktorlarını və qeyri-müəyyənliyi nəzərə almağın növbəti üsulu pul vəsaitlərinin hərəkətinin dəyişdirilməsi üsuludur. Əks halda buna etibarlı ekvivalentlər metodu deyilir. Bu metodun alqoritmi aşağıdakı kimidir [5, s.81]. Başlamaq üçün, hər il üçün pul vəsaitlərinin hərəkətinin ən çox ehtimal olunan və ya əsas dəyərləri müəyyən edilir, bunun əsasında xalis cari dəyərin əsas göstəricisi hesablanır.

Sonra hər il üçün pul vəsaitlərinin daxil olma ehtimalları müəyyən edilir. Bu ehtimallar azalma amilləri kimi istifadə olunur və il artdıqca ehtimallar azalır, çünki dövr nə qədər uzun olarsa, hesablanmış pul vəsaitlərinin hərəkətinin qeyri-müəyyənliyi də bir o qədər çox olur [6, s.13]. Sonra, düzəliş edilmiş pul vəsaitlərinin hərəkəti əsas axınları ehtimallara, yəni azalma amillərinə vurmaqla tərtib edilir və onların əsasında düzəliş edilmiş NPV hesablanır.

Düzəliş edilmiş xalis cari dəyər müsbət olarsa, layihə qəbul edilir. Bu halda, ən yüksək düzəliş edilmiş xalis cari dəyəri olan layihə daha az riskli hesab edilir. Bu

metodun mürəkkəbliyi azalma əmsallarının müəyyən edilməsində tam obyektivliyin olmamasıdır, çünki bu əmsallar mütəxəssislər tərəfindən müəyyən edilir. Burada yeganə obyektiv odur ki, proqnozlaşdırılan pul axını nə qədər çox olarsa, qeyri-müəyyənlik bir o qədər çox olar, əmsal bir o qədər aşağı olar.

Bununla belə, bu üsul, məsələn, ssenari üsulu ilə müqayisədə ən az əmək tutumludur və müxtəlif layihənin həyata keçirilməsi variantlarının təhlilini tələb etmir [7, s.75]. Sonra, bir layihənin sabitliyini yoxlamaq üsullarını nəzərdən keçirəcəyik. Bunlara risklərin qiymətləndirilməsi simulyasiya modeli, eləcə də zərər vurma nöqtəsinə əsaslanan davamlılıq təhlili daxildir.

Riskin qiymətləndirilməsi simulyasiya modeli aşağıdakı hərəkətlərin alqoritmini nəzərdə tutur. Başlamaq üçün, layihə üçün üç mümkün inkişaf variantı qurulur - pessimist, yəni ən pis, ən çox ehtimal olunan və optimist, yəni ən yaxşısı. Sonra, hər bir seçim üçün nisbət hesablanır.

Üstəlik, bu üsuldən istifadə edərkən, fikrimizcə, dəyişmə diapazonundan başqa, standart kənarlaşma və dəyişmə əmsalı kimi digər risk göstəricilərinin də hesablanması məqsədəuyğun olardı. Amma bu göstəricilərin hesablanması, şübhəsiz ki, bu metoddan istifadə edərək təhlili çətinləşdirəcək [8, s.91]. Növbəti üsul, zərərsizlik nöqtəsi və faktiki satış həcminin nisbəti vasitəsilə investisiya layihəsinin davamlılığını müəyyən etməkdir. Zərərsizlik nöqtəsi gəlirin ümumi xərcləri əhatə etdiyi minimum satış həcmidir.

Zəiflik nöqtəsi faktiki satış həcmindən nə qədər uzaq olarsa, layihə bir o qədər davamlı olar. Təbii ki, faktiki satış həcmi zərərsizlik nöqtəsini keçməlidir. Bu üsul, faktiki satış həcmi ilə zərərsizlik nöqtəsi arasındakı fərqi faktiki satış həcminə nisbəti kimi müəyyən edilən investisiya layihəsinin maliyyə sabitliyi marjasının hesablanmasından ibarətdir. Bu göstəricinin dəyəri nə qədər yüksək olarsa, layihə bir o qədər az risklidir [9, s.10].

İnvestisiya layihələrinin effektivliyini qiymətləndirərkən risk faktorlarının və qeyri-müəyyənliyin nəzərə alınmasının aşağıdakı metodunu nəzərdən keçirək ki, bu da həssaslıq təhlili adlanır. Bu üsul bəzi ilkin dəyərin qiyməti dəyişdikdə nəticənin nə olacağı sualına cavab almağa imkan verir. Həssaslıq analizinin aparılması alqoritmini nəzərdən keçirək. Birincisi, səmərəlilik göstəricisinin həssaslığının təhlil ediləcəyi əsas parametrlər seçilir. Sonra ilkin göstəricilər üçün ən çox ehtimal olunan dəyərlər, eləcə də onların dəyişməsinin mümkün diapazonları müəyyən edilir: ən yaxşı və ən pis ssenarilər üzrə.

Sonra ilkin parametrlərin dəyərləri tədricən dəyişdirilir və onların son nəticəyə təsiri öyrənilir. Yəni, hər bir parametrin maksimum və minimum dəyərləri üçün, bütün digər parametrlərin sabit olduğunu nəzərə alaraq, müvafiq dəyər və NPV-də dəyişiklik tapılır, yəni proqnozlaşdırılan dəyərlər səviyyəsində sabitlənilir [10, s.96]. Beləliklə, layihənin performans göstəricisinə daha çox təsir edən amillər müəyyən edilir. Həmçinin, bu üsuldən istifadə edərkən ən əhəmiyyətli amilləri müəyyən etmək üçün elastiklik əmsalı hesablanır. Birdən çox elastiklik əmsalı olan parametrlər investisiya layihəsinin səmərəlilik göstəricisinə əhəmiyyətli dərəcədə

təsir göstərir. Xalis cari dəyərin müsbət dəyər olaraq qaldığı parametrlərinin diapazonu nə qədər böyükdürsə, layihə bir o qədər sabitdir.

Резюме

Афет Шахбазова

УЧЕТ ИНФЛЯЦИИ И РИСКА ПРИ ОЦЕНКЕ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ

Основная цель исследования – учет инфляции и риска при оценке эффективности инвестиций. Исследовательская работа выполнялась на основе логического, системного подхода и таких методов исследования, как индукция-дедукция. В исследовании был систематизирован и комплексно проанализирован аудит учетной политики организации в современное время. В исследовании также проанализировано текущее состояние инфляции и учет рисков при оценке эффективности инвестиций в современное время.

Одним из важнейших показателей, влияющих на анализ проектов, является инфляция, которая в последнее время стала просто неприменимым атрибутом нашей жизни. Инфляция – это повышение общего (среднего) уровня цен в экономике или на определенный ресурс, товар, услугу или вид труда. В наше время не подлежит сомнению, что даже ожидаемая инфляция влечет за собой серьезные издержки практически для всех экономических агентов. Нестабильность темпов инфляции связана с дополнительным инфляционным риском и, таким образом, существенно затрагивает интересы всех субъектов, не склонных к риску. Еще хуже дело обстоит с непредсказуемой инфляцией: темпы инфляции существенно меняются из года в год. Инфляционные процессы влияют на реальную эффективность инвестиций, поэтому фактор инфляции необходимо учитывать при анализе и выборе инвестиционных проектов. Особенно это актуально для нашей страны, в которой экономическая ситуация характеризуется высокой инфляцией и серьезными структурными изменениями цен.

В исследовании проанализирован учет инфляции и риска при оценке эффективности инвестиций в современное время. Изучены ее уникальные особенности, а также определено применение данной системы и отмечены преимущества, которые может принести данная система. Ограничения исследования заключаются в том, что оно требует больше практической информации.

Ключевые слова: Инвестиции, эффективность, оценка, инфляция, риск.

Summary

Afet Shahbazova

CONSIDERING INFLATION AND RISK WHEN ASSESSING INVESTMENT PERFORMANCE

The main purpose of the study is to consider inflation and risk when evaluating the effectiveness of investments. The research work was performed on the basis of logical, systematic approach and research methods such as induction-deduction. In the study, the audit of the organization's accounting policy in modern times was systematized and analyzed in a complex manner. The study also analyzed the current state of inflation and risk consideration when evaluating the effectiveness of investments in modern times.

One of the most important indicators affecting the analysis of projects is inflation, which has recently become a simply inapplicable attribute of our life. Inflation is an increase in the general (average) level of prices in the economy or for a certain resource, product, service or type of labor. In modern times, there is no doubt that even expected inflation imposes serious costs on almost all economic agents. Instability of inflation rates is associated with additional inflation risk and thus greatly affects the interests of all risk-averse subjects. The situation is even worse with unpredictable inflation: inflation rates vary significantly from year to year. Inflation processes affect the actual efficiency of investments, so the inflation factor should be taken into account when analyzing and selecting investment projects. This is especially true in our country, which has an economic situation characterized by high inflation and serious structural changes in prices.

In the study, the consideration of inflation and risk was analyzed when evaluating the effectiveness of investments in modern times. Its unique features have been studied, as well as the use of this system has been determined and the benefits that this system can bring have been noted. The limitations of the study are that it requires more practical information.

Key words: Investment, efficiency, valuation, inflation, risk.

ƏDƏBİYYAT

1. Бердникова Л.Ф. К вопросу снижения рисков инвестиционно-инновационной деятельности организации // Азимут научных исследований: экономика и управление. 2013. № 4. С. 11-13.
2. Царук В.Ю. Мировые тенденции реализации экономического роста с помощью инвестиций // Балтийский гуманитарный журнал. 2015. № 1 (10). С. 192-195.
3. Коваленко О.Г. Экономическая сущность банковских рисков и их классификация // Азимут научных исследований: экономика и управление. 2013. № 3. С. 11-14.

4. Пестов И.П. Формирование методики оценки эффективности инвестиций в человеческий капитал на основе концепции стоимостного управления // Актуальные проблемы экономики и права. 2012. № 3. С. 141-144.

5. Пономарева И.В. К вопросу о механизме привлечения инвестиций во внешнеторговые операции // Азимут научных исследований: экономика и управление. 2014. № 3. С. 80-83.

6. Волков И.В. Некоторые подходы в управлении инвестициями в АПК // Вестник НГИЭИ. 2014. № 5 (36). С. 9-14.

7. Паук М.И. Эффективность влияния иностранных инвестиций на социально-экономическое развитие региона // Азимут научных исследований: экономика и управление. 2014. № 3. С. 72-76.

8. Поташник Я.С. Оценка стоимости собственного капитала предприятия с учетом финансового риска инвестиционного проекта // Актуальные проблемы экономики и права. 2014. № 3 (31). С. 90-94.

9. Затолокин И.А. Виды рисков // Азимут научных исследований: экономика и управление. 2013. № 3. С. 7-11.

10. Юрлова Н.С., Скачок И.В. Управление рисками // Вестник НГИЭИ. 2014. № 3 (34). С. 95-98.

Rəyçi: i.ü.f.d., dos.Nacılı Ələddin Atdıxan